

Három emlék Harsányi Ivánról

Harsányi Iván – a magyar hispanisták *doyenje* – több mint 50 éves tanári-kutatói pályájának utolsó szakaszában – 1990 óta haláláig – a Pécsi Egyetem professzora, majd emeritus professzora volt. Jóval túl a nyolcvanon is fegyelmezetten, rendszeresen ingázott budapesti, kelenföldi otthona és a PTE BTK Modernkori Történeti Tanszéke között. Nála nemigen létezett elhagyott óra, viszont gyakran fordult elő, hogy a tudományos minősítésben szintén fáradhatatlanul végzett feladatai, vagy konferencia-részvétel miatt további vidéki utakat vállalt, Pécsre, Szegedre, Veszprémbe. Előfordult, hogy együtt jöttünk haza, vonaton vagy autóval, s persze végigbeszélgettük az utat. Szó esett köztünk szűken vett tudományterületünk, a hispán világ történetének problémáiról és más szakmai kérdésekről, de családról és közéletéről is. Optimista baloldalisága rendíthetetlen volt. Emlékszem egy 2015-ös hazaútunkra, amikor megismételte korábban írásban is megfogalmazott gondolatát arról, hogy a politikai munkásmozgalom alámerülése, a baloldaliság visszaszorulása csupán időleges, hiszen: „A kapitalizmus is, mint tudjuk, jó néhány történelmi nekifutással jött létre, miközben a polgári átalakulás korai élharcosainak a szovjet állam és modellje bukásánál is nagyobb pofonokat kellett elkönyvelniük. A kísérletek egymást követő hullámai között hosszú, a jövővíziók szempontjából olykor terméketlen időszakok teltek el...”¹

Az aktuális, baloldali jövővíziók egy lehetséges formáját pedig éppen az *Eszmélet* számára fogalmazta meg 2007-ben – ami nem véletlen, hiszen a folyóiratnak kezdettől fogva szerzője, nyilvános rendezvényeinek gyakori szereplője volt. A lap 74. számában ezt írta: „... a következő két-három évtized döntő jelentőségű lesz annak az ellentmondáshálónak a kialakulása szempontjából, amely a mi országainkban is létrehozhatja a szociális emancipáció erőinek, netán a politikai baloldalnak valamilyen, a mostaninál sokkal egészségesebb, világosan rendszerkritikus, de a nosztalgiaíktól megszabadult, szűkésképpen globális erejét.”²

Harsányi Iván 1930. május 7-én született Budapesten. Általános iskolába a józsefvárosi Mária Terézia térre járt (ma a Horváth Mihály téri épületben a Fazekas Mihály Gimnázium működik), majd a Madách Gimnáziumban tanult, Kertész Imrével egy osztályban. Tanulmányait azonban megakasztotta a zsidó üldözés és a német megszállás. A második világháború végét húgával együtt a nemzetközi gettóban, a Phönix utca (ma Raoul Wallenberg utca) 5. számú házában vészelte át. Erre egy 2015-ös könyvbemutató alkalmával így emlékezett: „A nyilasok késő este betörték a házukba. A lépcsőházban fölsorakoztattak bennünket, és elkezdték az embereket kiterelni az utcára ... öt percen belül megjelent Perlasca egy fekete Buickkal, ugyanis a Phönix utca a követségtől pár percnyi autóútra volt, és elkezdett veszekedni a nyilasokkal. Olyan határozott, ellentmondást nem tűrő volt a fellépése, hogy eredménytelen maradt a rajtaütés, és visszatérhettünk a lakásainkba. A »lakásainkba«, ahol harmincöten voltunk három szobában.”³ Harsányi Iván kutatói és történetírói feladatának tekintette Giorgio Perlasca és a spanyol diplomata, Ángel Sanz Briz budapesti embermentő tevékenységének hiteles feldolgozását, és több fontos tanulmányt szentelt, diplomáciai iratokra, madridi és budapesti levéltári anyagra építve, a magyar–spanyol kapcsolatok vizsgálatának.⁴ Talán elkötelezett pacifizmusa és mély humanizmusa is a háborús idők megpróbáltatásai nyomán erősödött meg. A délszláv háború kapcsán, 1999 áprilisában az *Eszmélet* vitaestjén le is szögezte: „napjainkra a háború tökéletesen alkalmatlanná vált bármilyen politikai cél sikeres elérésére. Ezért nem halaszthatjuk tovább, hogy állást foglaljunk ebben a kérdésben. Egyrészt követeljük a jelenlegi háború azonnali abbahagyását, és napirenden tartjuk a háború teljes kitörölését az emberiség életéből.”⁵

Egyetemi tanulmányait Harsányi Iván 1950-ben kezdte meg az ELTE-n, majd az 1952-ben létrehozott Lenin Intézetben fejezte be 1954-ben, ahol oktatói pályája is elindult; 1954–57-ig itt volt tanársegéd. Tanított a budapesti Nap utcai Általános Iskolában (1957–1958), rövid ideig nyomdában is dolgozott, majd 1958–1963-ig a Központi Pedagógus Továbbképző Intézetben (1962-től 1990-es megszűnéséig: Országos Pedagógiai Intézet). Bár több nyelven is olvasott, legkiválóbban spanyolul tudott és később oktatott is (a pécsi egyetemre érkező külföldi hallgatókat spanyol és német nyelven). Kutatóként 1962 óta foglalkozott az ibériai országok történelmével. Életművének másik fontos vonulata azonban a munkásmozgalom története lett, amit egyrészt évtizedeken át oktatott, 1969–1990-ig

az MSZMP Politikai Főiskola Nemzetközi Munkásmozgalom Története Tanszékének tanáraként, vezetőjeként; másrészt haláláig élénk érdeklődéssel követett úgy is, mint az 1974 óta megjelenő *Évkönyv / A nemzetközi munkásmozgalom történetéből – Yearbook / International Labour Movement* című periodika szerkesztője (Jemnitz Jánossal és Székely Gáborral). Ebbe a kiadványba számos rövidebb közleményt írt, főként életrajzokat, és néhány tanulmányt máshol is publikált a témában, spanyol vonatkozásban.⁶

Kétségtelen, hogy Harsányi Ivánt az ibériai történelem kérdései foglalkoztatták a leginkább, de szerzőként, illetve az *Évkönyv* és a *Múltunk* című folyóirat szerkesztőjeként is ennél jóval szélesebb körű, egyetemes történeti áttekintéssel rendelkezett. A kezdő és haladó hispanisták és luzitanisták, diákjai, akik csak kapcsolatba kerülünk vele, mindannyian tiszteltük hatalmas tudását, amit szívesen meg is osztott velünk. Nagy elismerésnek számított tőle, ha közösen „konferenciázva”, fölszólított egy-egy fiatalabb kollégát: „Cseréljük ki előadásaink kéziratát!” Ez azt jelentette: „érdekel, amit csinálsz, és örülnék, ha hasznodra lenne, amit én csinálok.” Kiváló pedagógus volt. Örökös szellemi frissességgel és kíváncsi nyitottsággal figyelte és segítette az újabb kutatói nemzedékeket. Nagy tudása ellenére, sosem védett akadémiai doktori címet (1966-ban dr. univ., 1985-ben kandidátus lett). Mikor megkérdeztem, miért, arról beszélt, hogy témaválasztását mindig az érdeklődése vezette és sok irányba terelte. (Erről leginkább talán a *Fölbolydult világ* című, 2014-es kötete árulkodik.) Hálás is voltam neki a habilitációs eljárásom során azért, hogy a bizottság tagjaként megértéssel reflektált az engem is érintő helyzetre: szakterületünkön témáink időkerete – mondhatjuk, a „piaci igényeknek” megfelelően – szükségszerűen bővül a 19–20. századról az újkortól napjainkig terjedő időszakra. A tematika – hasonló okokból – földrajzilag is tágul, az egész ibér világra és Latin-Amerikára, sőt, a mediterrán térség egészére. Ráadásul, magyar kutatóként, a vizsgált egyetemes történeti kérdések gyakran átkötéseket eredményeznek a magyar történelem felé is. Mindez nem jelenti, hogy a Harsányi-életműben ne lenne világos a kutatói fókusz: a spanyol polgárháború és a Franco rendszer minél alaposabb megismerése és leírása. Erre vonatkoznak monográfiái,⁷ dokumentumközlései,⁸ és eköré épülnek válogatott tanulmányaiból összeállított kötetei is. Közülük a legjelentősebbnek és legegységesebbnek a 2006-os *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások*⁹ címűt tartom. Az egyik legkiemelkedőbb Harsányi-nagytanulmány pedig, a spanyol politikai konzervativizmust

elemző írás, a 2011-es, szintén igen fontos könyvében, *A félperifériáról a centrum felé*¹⁰ címűben jelent meg. Fő témájáról a több évtizedes kutatás után visszatekintve, egy interjúban így nyilatkozott Zalai Anitának: „... a polgárháború a 20. századi spanyol történelem fókusz, amelyben legalább hatvan év folyamatai futnak össze, és amelyből újabb hetven év történései ágaznak ki. Ezek nélkül nem lehet hosszú távú folyamatokat ábrázolni, csak cédulákat egymás mellé rakni.”¹¹

Kiváló nyelvtudása révén Harsányi Iván ismerte és követte témája nemzetközi szakirodalmát. Személyes kapcsolatot tartott sok külföldi kutatóval. Legutóbb, amikor az észak-spanyolországi Gijonban jártam, az ottani kollégák megtudván, hogy Magyarországról jövök, rögtön „Ivánt” emlegették nagy szeretettel, róla kérdeztek. Ő pedig büszke volt rá, hogy részt vesz például a madridi Európa Egyetem (U.E.M.) jelenkortörténeti tanszéke által koordinált, a Pireneusi-félsziget és Közép-Európa közötti migrációs folyamatokkal foglalkozó, nemzetközi kutatócsoport munkájában (*Movimientos Intraeuropeos. De la Europa Centro Oriental a la Península Ibérica*). Utazott kutatni, és utazott eredményeit, gyakran éppen a magyar vonatkozásúakat prezentálni a külföldi mezőnyben, spanyolul.¹² Munkásságát ezért nemcsak Magyarországon ismerték el hivatalosan – 2009-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztí keresztyével –, de 2010-ben megkapta a spanyol király által adományozott Polgári Érdemrend Középkeresztyét (*Encomienda Mérito Civil*) is.

Harsányi Iván 2018. február 15-én hunyt el Budapesten. Nyilvános búcsúztatása a Kossuth Klubban arról a közszeretetről árulkodott, ami életében övezte.

Jegyzetek

¹ Történeti és politikai írásai kötetbe gyűjtve 2014-ben jelentek meg: Harsányi Iván: *Fölbolydult világ*, (Budapest), Magyar Lajos Alapítvány, 2014, 182.

² Uo. 193.

³ L. Horváth Katalin beszámolója egy 2015-ös könyvbemutatóról, „Hál’ Istennek, szemérmetlenül hazudtak a nyilasoknak” címmel.
<http://www.akibic.hu/kozossag/item/1720-hal-istennek-szemermetlenul-hazudtak-a-nyilasoknak> (Letöltés 2018. március 4.).

⁴ Például forrásközlései: A spanyol diplomácia zsidómentő akciói Budapesten, *Holocaust Füzetek*, 1993. 2. sz. 46–53.; Uő.: A budapesti spanyol követség által az 1944 évi üldözések idején védelemben részesített magyar zsidók névsora, *Holocaust Füzetek*, 1993. 3.sz. 46–104. Tanulmányai: 1943–1944 magyarországi eseményei spanyol diplomáciai iratok tükrében, *Századok*, 1995. 3. sz. 629–664.;

Meggyőződés vagy kötelességteljesítés? Ángel Sanz Briz szerepe az üldözött magyar zsidók védelmében (1944) In Csabai Zoltán, et al. (szerk.): *Pécsi történeti katedra* [Cathedra Historica Universitatis Quinqueecclesiensis], Pécs, PTE BTK Történettudományi Intézet, 2008, 497–510.; Spanyol diplomata-arcképek a budapesti spanyol képviselőtörténetéből (1930–1940-es évek) In Majoros István, et al. (szerk.): *Hindu istenek, számi tigrisek: Balogh András 70 éves*, Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2014, 215–228.

- ⁵ Vétkesek közt cinkos, aki néma: A NATO Jugoszlávia elleni háborúja, *Eszmélet* 43. sz. (1999. ősz), 91–105.
- ⁶ Harsányi Iván: Az anarchizmus Spanyolországban, *Múltunk*, 2000. 4. sz. 74–101.; A spanyol munkásság és szervezetei 1923–1925-ben, *Évkönyv a nemzetközi munkásmozgalom történetéből*, 26. (2000), 85–98.; Az 1970-es évek spanyolországi szociális küzdelmeinek visszhangja magyar diplomáciai iratokban, In Berta Tibor et al. (szerk.): *Az identitás régi és új koordinátái: Tanulmányok Anderle Ádám 65. születésnapjára*, Szeged–Budapest, Palatinus Kiadó, 2008. 81–94.
- ⁷ Harsányi Iván: *A Franco-diktatúra születése. A Franco-rendszer keletkezése és a spanyol munkásmozgalom 1938–1939*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.; Francisco Franco politikai életrajza: Ormos Mária – Harsányi Iván: *Mussolini – Franco*, Budapest, Pannonica Kiadó, 2001.
- ⁸ Pl. Harsányi Iván (szerk.): *A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei*, Budapest, MEASZ, 2001.
- ⁹ Harsányi Iván: *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások*, Pécs, Pannónia Könyvek, 2006.
- ¹⁰ Harsányi Iván: *A félperifériától a centrumig: Ibériai tanulmányok a hosszú 19. és a még hosszabb 20. századból*, Pécs, Publikon, 2011.
- ¹¹ Zalai Anita: A spanyol polgárháború – a kutató szemével. Interjú Harsányi Ivánnal. *Belvedere Meridionale*, 28. évf. 3. sz. (2016) 130–134.
- ¹² Spanyol nyelvű írásai közül lásd pl. Iván Harsányi: El viraje opusdeista de la política económica española y las relaciones con el este (1957–1960) en la documentación diplomática húngara, In *V. Encuentro de Investigadores del Franquismo* (CD–Rom), Albacete, 2003. Mesa 2., Ponencia 8.; Episodios poco conocidos del proceso del restablecimiento de las relaciones interestatales de España y Hungría. *Iberoamericana Quinqueecclesiensis*, no. 4., Pécs, Centro Iberoamericana, 2006. 341–366.; Anita Zalai: Sobre la Guerra Civil española y sus antecedentes: una visión desde Hungría, *Studia Historica. Historia Contemporánea*, no. 32 (2014) 529–538.

Szilágyi Ágnes Judit